

<https://doi.org/10.36719/2663-4619/111/33-38>

Yeganə Qarashova
Bakı Dövlət Universiteti
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
<https://orcid.org/0000-0002-7770-8846>
UOT 81.111
yegana_garashova3@gmail.com

Müasir türk dillərində ədat və modal sözlər

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi. Məqalədə türk dillərində ədat və modal sözlərinin tədqiqindən bəhs edilir. Bu araşdırmanın məqsədi türk dillərində işlənən ədat və modal sözlər haqqında məlumat verməkdir. Müasir türk dillərində ədat və modal sözlər filoloji kontekstdə mühüm rol oynayır. Ədat və modal sözlərin türk dillərindəki rolunu öyrənmək, dilin qrammatik strukturunu daha yaxşı başa düşməyə kömək edir. Tədqiqatın məqsədi dil strukturunun dərk edilməsi, ünsiyyət bacarıqlarının inkişafı, üslub xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi, dilin modal çalarlarının araşdırılması və tərcümə bacarıqlarının təkmilləşdirilməsi baxımdan mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Tədqiqat metodu. Müasir türk dillərində ədat və modal sözlərin araşdırılması dilçilikdə müxtəlif metodların tətbiqi ilə aparıla bilər. Araşdırma zamanı əsasən deskriptiv metod (təsviri metod), komparativ metod (müqayisəli metod), sosiolinqvistik metod, semantik metod, fonetik-fonoloji metod, struktur metoddan istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın nəticələri. Müasir türk dillərində ədat və modal sözlərini araşdırmaq həm nəzəri, həm də praktiki baxımdan geniş əhəmiyyət kəsb edir. Tədqiqatın nəticələri dil qavrayışının dərinləşməsi, düzgün və effektiv ünsiyyət, üslub xüsusiyyətlərinin aydınlaşdırılması, dil tədrisi və metodikanın təkmilləşdirilməsi baxımdan önəmli əhəmiyyət kəsb edir.

Açar sözlər: türk dilləri, qrammatik qaydalar, türk dillərində ədat, modal sözlər, köməkçi sözlər

Yegana Garashova
Baku State University
PhD in Philology
<https://orcid.org/0000-0002-7770-8846>
UOT 81.111
yegana_garashova3@gmail.com

Adverbial and Modal Words in Modern Turkish Languages

Abstract

Purpose of the study. The article deals with the study of adverbs and modal words in Turkic languages. The purpose of this study is to provide information about adverbs and modal words used in Turkic languages. In modern Turkic languages, adverbs and modal words play an important role in the philological context. Studying the role of adverbs and modal words in Turkic languages helps to better understand the grammatical structure of the language. The purpose of the study is of great importance in terms of understanding the structure of the language, developing communication skills, studying stylistic features, investigating the modal nuances of the language and improving translation skills.

Research method. The study of adverbs and modal words in modern Turkic languages can be carried out by applying various methods in linguistics. During the study, mainly descriptive method (descriptive method), comparative method (comparative method), sociolinguistic method, semantic method, phonetic-phonological method, structural method were used

Research results. The study of adverbs and modal words in modern Turkic languages is of great importance both theoretically and practically. The results of the study are of great importance in terms of deepening language perception, correct and effective communication, clarification of stylistic features, language teaching and improving methodology.

Keywords: *Turkic languages, grammatical rules, adverbs in Turkic languages, modal words, auxiliary words*

Giriş

Türk dillərində elə sözlər var ki, onların nə ümumi morfoloji xüsusiyyətləri, nə də ümumi sintaktik funksiyası var. Bu sözlər həm leksik, həm də qrammatik baxımdan özünəməxsus mahiyyət kəsb edir. Modal sözlər mənaca oxşardır, sinonim deyil. Modal sözlər cümlədə işləndikdə danışanın fikrini ifadə etmə tərzinə və ya cümlənin mənasına müəyyən emosional və ya məntiqi çalarlar əlavə edir, danışanın mövzu ilə bağlı müxtəlif fikirlərini bildirir. Buna modal məna deyilir. Bir sıra modal sözlər başqa sözlərlə birləşərək mürəkkəb cümlə funksiyasını yerinə yetirir. Bir sıra modal sözlər cümlədəki başqa sözlərlə qrammatik əlaqədə deyil, bir növ köməkçi söz kimi işlənir.

Tədqiqat

Modal sözlərin bir kateqoriya kimi tədqiqinə XX əsrin ortalarında başlanmışdır. Türkologiyada modal sözləri başqa sözlərdən fərqləndirən rus alimi N. K. Dmitriyev olmuşdur. Sovet İttifaqının tərkibində bütün türk xalqları üçün hazırlanmış qrammatika kitablarına “modal sözlər” daxil edilmişdir. Türk dili sözdə aqlutativ dildir, yəni bu dillərdə sözün kökü dəyişməz qalır və şəkilçilər sözün kökünə əlavə edilir. Türk qrammatikasının ən unikal xüsusiyyətlərindən biri də müxtəlif qrammatik əlaqələri ifadə etmək üçün şəkilçilərdən istifadə edilməsidir.

Müasir dövrdə türk dillərinin müqayisəli qrammatikası

Türk dilləri tarixdə mühüm yer tutur və zəngin mədəni irsə malikdir. Dillərin qədim köklərinin aşkar edilməsində linqvistik sübutlar mühüm rol oynayır. Türk ədəbi əsərlərindən ən mühümünü Mahmud Kaşğarının XI əsrdə qələmə aldığı, türk dili ilə bağlı əhatəli lüğət və ilk elmi sənəd sayılan “Divanü Lüğət-it-Türk” (Kaşğari, 2006) əsəridir. Türk dili ilə bağlı dilçilik araşdırmaları göstərir ki, bu dilin Altay dil ailəsinə mənsub olması, onun dəyişmə və inkişafının hələ qədim zamanlardan öyrənilməsidir. Dilləri müqayisə etmək, fonetik və qrammatik dəyişiklikləri təhlil etmək, yazıları və tarixi sənədləri öyrənmək kimi müxtəlif üsullardan istifadə etməklə dilçilər türk dilinin təkamülünü aydınlaşdırmağa biliblər.

Türk dilləri bir-biri ilə sıx bağlıdır və onların nümayəndələri bir-biri ilə tərcüməçi olmadan ünsiyyət qura bilirlər. Lakin hər bir türk dilində yalnız bir dil üçün xarakterik olan, digər türk dillərində olmayan fonetik və ya qrammatik hadisələrə rast gəlmək olar. “Müasir türk dilləri qədim dil xüsusiyyətlərini qorumaqla bərabər, bir sıra yeni fonetik, leksik, qrammatik özəlliklər əldə etmişlər” (Əliyeva, 2013, s. 5).

Türk dili monqol və tunqus dillərini də əhatə edən Altay dil ailəsinə mənsub bir dildir. Türk dilinin ilk yazılı izləri Monqolustanda aşkar edilmiş Orxon yazıları ilə VI əsrə təsadüf edir. Daşlara həkk olunmuş bu yazılar türk dilinin varlığını təsdiq edən ilk sənədlərdir və əski türkcə yazılmışdır. XIX əsrin sonlarından 1950-ci illərə qədər türk dilləri ilə bağlı bir sıra məşhur alimlər tədqiqat aparmış və bir çox sanballı nəticələr əldə edilmişdir, lakin onların əksəriyyəti yalnız ayrı-ayrı dillərin tədqiqi ilə məhdudlaşmışdır. Yalnız 1950-ci illərin sonlarında tarixi müqayisəli nəzəriyyələrdən, mövqelərdən və baxışlardan istifadə etməklə türk dilləri və altay dilləri ilə bağlı daha sistemli elmi tədqiqatlar aparılmağa başlandı.

Dillər arasında genetik əlaqənin olub-olmadığını və ya sadəcə coğrafi təmas nəticəsində yaranan borclanma təsiri olub-olmadığını müəyyən etmək üçün müxtəlif aspektlərdə dərin elmi xülasələr və ümumi tədqiqatlar aparın. Qeyd etmək lazımdır ki, bu, XX əsrin ikinci yarısında Altay dilçiliyi tədqiqatında tarixi müqayisəli dilçilik nəzəriyyəsi və təcrübəsi sahəsində yeni elmi tədqiqat traktatıdır.

Müasir dövrdə türk dili təkamül etdikcə sosial, mədəni və texnoloji dəyişikliklərə uyğunlaşmaqda davam edir. Hazırda qloballaşma mədəniyyətlər və dillər arasında əlaqənin artmasına səbəb olur. Türk dili getdikcə xarici dillərin, xüsusən də ingilis dilinin təsirinə məruz qalır. Bu təsir türkcə lüğəti

zənginləşdirə bilər, eyni zamanda dil kimliyinin qorunmasında çətinliklər yaradır. Xüsusilə hesablama və kommunikasiya sahələrindəki texnoloji irəliləyişlər türk dilinin inkişafına təsir edir. Texnoloji yenilikləri təsvir etmək üçün yeni termin və ifadələr tətbiq edilir, eyni zamanda rəqəmsal alətlər türk dilinin öyrənilməsinə və yayılmasına asanlaşdırır.

Dil siyasəti türk dilinin təbliği və qorunub saxlanması üçün mühüm rol oynayır. Türk dilinin tədrisinin gücləndirilməsi, türk ədəbiyyatının təbliği və türkdilli mediaya dəstək istiqamətində səylər dilin gələcəyi üçün vacibdir. Xaricdəki türkdilli icmalar türk dilinin bütün dünyaya yayılmasına töhfə verir. Diasporlar arasında türk dili və mədəniyyətinin qorunub saxlanması istiqamətində görülən işlər türk dilinin global miqyasda canlılığı üçün vacibdir.

Ədat və modal sözlərin əhəmiyyəti

Grammatikada ədat flektiv olmayan nitq hissəsi kimi ənənəvi mənaya malikdir və əsasən köməkçi mənə daşıyır. “Ədatlar (ərəb sözü olub «hissəcik» mənasındadır) əsas nitq hissələrindən fərqli olaraq, leksik-lüğəvi mənaya, morfoloji əlamətə malik deyildir” (Müasir Azərbaycan dili, 2025). Ədat daxili mənaya malik olsa da və digər grammatik kateqoriyalara uyğunlaşa bilsə də, onun əsas ideyası əhval-ruhiyyəni ifadə edən və ya konkret hərəkəti göstərən cümləyə kontekst əlavə etməkdir. Ədat müstəqil nitq hissəsi deyil, köməkçi olduğu üçün cümlənin tamhüquqlu üzvü deyil. Ədat cümlələrə müxtəlif emosional və ya semantik nüanslar əlavə edən və ya sözlərin formalaşmasına kömək edən funksional nitq hissəsidir.

Ümumiyyətlə, ədatlar söz və cümlələrə modal-ekspressiv mənalar qatan xüsusi söz qrupudur. Ədatlar bağlayıcılardan fərqli olaraq sözlər və ya cümlələr arasında müxtəlif münasibətləri, yəni grammatik və modal mənə ifadə edir. Semantik ədatlar cümlələrə müxtəlif mənə çalarları ifadə edən və müəllifin hissələrini ifadə etməyə kömək edən hissəciklərdir. Belə ədatlar müxtəlif məqsədlərə xidmət edə bilər. Onlar sual, nida, göstəriş, aydınlaşdırma, gücləndirmə, şübhə, inkar, məhdudiyyət ifadə edə və ya əksinə, tələbi yumşalda bilər. Məşhur dilçi alim Ələvsət Abdullayev 1958-ci ildə qələmə aldığı “Köməkçi nitq hissələri” adlı araşdırmasında ədatları aşağıdakı qaydada qruplaşdırmışdır.

1. Qüvvətləndirici – ki, ha, axı, hətta, lap, belə artıq, daha, ca / cə;
2. Məhdudlaşdırıcı – ancaq, yalnız, tək, təkcə, bir, bircə;
3. Dəqiqləşdirici – elə, məhz, əsl, ca / cə;
4. Sual – bəs, məgər, mı(mi, mu, mü), ki, hə, yəni;
5. Əmr – qoy, qoyun, gəl, gəlin, di, hə, kaş, kaş ki, təki;
6. Təsdiq və inkar – hə, bəli, aha, yox, xeyr, heç (Abdullayev, 1958).

Ədatlar morfoloji cəhətdən fərqlidirlər, sintaktik cəhətdən əməl etdikləri cümlə ilə birlikdə cümlənin üzvü olurlar. Ədatların əksəriyyəti fonetik cəhətdən variant olsa da, zamanların sinharmoniyasına və assimilyasiyasına məruz qalır. Modalıq – (lat. modus – ölçü, tərz), nitqin məzmununun reallıqla əlaqəsini bildirən kateqoriyadır. Bu münasibət grammatik, leksik və intonasiya vasitələri ilə ifadə oluna bilər.

Modalıq kateqoriyası universaldır, müxtəlif dil sistemlərində özünəməxsus şəkildə özünü göstərə bilər. Modalıq kateqoriyasının subyektiv və obyektiv modallığının fərqləndirilməsi danışanın reallıqla əlaqəsinin dərəcəsini, yəni xəbərin, ifadənin reallıqla əlaqəsini göstərir. Digər tərəfdən, mesaj müxtəlif aspektlərlə (emosional və ya rəsonal) bağlı olur və onu ifadə etmək üçün dildə faktiki mövcud olan vasitələrdən istifadə olunur. Subyektiv modalıq daha genişdir və konkretdən başlayaraq bir çox ifadə vasitələrini əhatə edir.

Modal sözlər nitqdə aydın olur və əminliyi ifadə edir. Bu sözlər danışanın cümlədə ifadə olunan fikrə mütləq inamını ifadə edən strukturlardır. Sanders və Spoorena görə əminliyi göstərən strukturlar danışanın nitqdə şüur səviyyəsinin olmasıdır. Bu strukturlardan istifadə etməklə natiq öz cümləsindəki əminlik dərəcəsini ortaya qoya və söylədiklərinin düzgünlüyünü artırma bilər (Sanders 1997, s. 91).

Modalıq mürəkkəb, çoxşaxəli morfosintaktik kateqoriyadır, digər funksional-semantik kateqoriyaların bütün sistemi ilə sıx bağlıdır. Modalıq kateqoriyası, əlavə olaraq, aşağıdakı mövqelərin mövcudluğunu və qarşılıqlı asılılığını nəzərdə tutur: danışan (yəni subyekt), danışan (yəni obyekt), məzmun və həqiqət. Konkret dilin realizə imkanlarının və vasitələrinin dərindən tədqiqi təkcə dilin

bu kateqoriyanı göstərməsinin spesifikliyini deyil, həm də universal kateqoriya kimi modallığın özünün mahiyyətini ortaya qoyur.

Ümumiyyətlə, türkologiyada modal sözlərin anlayışı, kateqoriyası, tərkibi və semantikasi, quruluşu və formalaşması geniş şəkildə tədqiq olunsada, həm modal sözlərin tərkibi, həm də ifadə etdiyi modal mənaların təsnifatı ayrı-ayrı türk dillərində fərqlidir. “Modal semantikadan asılı olaraq modal sözlər qazaxda 8, qırğızda 2, türkcə 3, yakut dilində 24 və s. Birlikdə qruplaşdırıldıqda, mürəkkəb göstəricilər müxtəlif vahidlərlə 20 ilə 50 arasında dəyişir” (Molqajdar, 2011, s. 80). Eynilə türk dillərində modal sözlərin söz sırası tam həll olunmamışdır. Yəni isimlər, sifətlər, saylar və s. ardıcılığı kimi deyil.

Müasir türk dillərində ədat

Sovet dilçilik elmində modallıq kateqoriyasının ümumi nəzəri əsasları akademik V. V. Vinqradov tərəfindən hazırlanmışdır. Modallıq istənilən dildə istənilən cümlənin daimi xüsusiyyətidir. Hər bir cümlə əsas konstruktiv xüsusiyyət kimi modal mənə ehtiva edir, yəni reallıqla əlaqənin göstəricisini ehtiva edir. Sözün bu və ya digər formasında reallığı əks etdirən düşüncənin, hissin, impulsun hər hansı vahid ifadəsi cümlənin mövcud intonasiya sxemləri ilə bağlıdır və sintaktik mənalardan birini ifadə edir. Amma ifadə olunanın məzmununun reallığa münasibətinin bu və ya digər şəkildə ifadə olunmayacağı cümlələr heç bir dildə yoxdur.

Azərbaycan türkcəsinin qrammatikalarına daxil olmayan modal sözlər çağdaş türk ləhcələrinin qrammatikalarında müstəqil söz kimi qəbul edilir. Qrammatika kitablarında ənənəvi anlayışla işlənən bu sözlər son illərdə bir çox tədqiqatçının diqqətini cəlb edən modallıq kateqoriyasının leksik işarələrindən biridir. Başqa sözlə desək, onlar danışanın işlətdiyi cümləyə müxtəlif mənalar verən sözlərdir. Dəqiqliyə dəlalət edən modal sözlər danışanın bildiyi və ya inandığı məlumat əsasında öz nöqtəyi-nəzərini tərəddüd etmədən və əminliklə bildirdiyi ifadələri qeyd edən strukturlardır. “Müasir türk dillərində ədat və modal sözlərin müstəqil bir leksik-qrammatik kateqoriya kimi fərqləndirilməsi yeni hadisədir. Nəinki modal sözlər, hətta ədatlar da son zamanlara qədər fərqləndirilmir, başqa nitq hissələri içərisində, əsasən zərf, bağlayıcı və qoşmaların içərisində əridilirdi” (Zeynalov, 1965, s. 6).

Ədatlar özlüyündə heç bir mənə daşımır, başqa sözlərlə birlikdə cümlə daxilində funksiya qəbul edir. Ədatlar sözləri və ya söz birləşmələrini birləşdirib cümlə qurmaq üçün işlənən, birləşdiyi sözlərin məfhumlarına müxtəlif çalarlar qatan, onlarla paylaşan, konkret leksik və qrammatik mənə kəsb edən sözlərdir. Onlar semantik, morfoloji və sintaktik xüsusiyyətlərinə görə müstəqil funksional qrup təşkil etmişlər. Ədatlar köməkçi nitq hissələri olduğundan cümlə üzvü kimi fəaliyyət göstərmir. Qazax filoloqları T. T. Pirimbetov və A. A. Axmetova görə (Pirimbetov, Axmetova, 2015, s. 11), qazax dilindəki ədatlar tam mənə kəsb etmir, cümləyə əlavə mənə qatır, ədatlar cümlələri birləşdirmək üçün istifadə edilir, onlar dəyişdirilmir və başqa sözün tərkib hissəsi kimi işləmə bilmirlər. Bu baxımdan ədatlar, öz leksik mənasını itirməsi nəticəsində yaranmış köməkçi sözlər hesab edilir.

Türk dilində işlənən ədatlar özlüyündə heç bir mənə daşımayan, cümlədə və ya başqa sözlərlə işləndikdə mənə qazanan köməkçi sözlərdir. Bu baxımdan ədatlar işlədildiyi yerdən asılı olaraq sözlər arasında əlaqə yaradan, ifadələrimizi tam və dolğun anlamağa kömək edən, mənə və ifadə gücünü zənginləşdirən köməkçi sözlərdir. “İ. Melioranski «Грамматика казакско-киргизского языка» (1897) əsərində ədat qrupuna felin müxtəlif formalarına aid şəkilçiləri, hətta nidaları daxil edir. İ. Yastremski «Грамматика якутского языка» (1900), Jan Deni «Türk dili qrameri» (1941) və s. müəlliflər də bu mövqedədirlər” (Quliyeva, 2009, s. 36).

Ümumiyyətlə, ədat köməkçi felin bir növüdür, cümlənin müəyyən hissəsinə əlavə mənə vermək üçün istifadə olunur. Köməkçi sözlər olduğu üçün ədatların istifadə dairəsi genişdir. Türk dilində ədatlar mənşəyinə, quruluşuna, işlənmə yerinə və cümlədə gördüyü funksiyalara görə fərqlənir. Bəzi mənbələrdə nida və bağlayıcılar da ədat hesab olunur. Ədatlar bağlandıqları isimlərin açıq formaları ilə və ya ismin başqa formaları ilə işləmə bilər. Bu istifadələrdən bəziləri şəkilçi kimi türkcəyə yerləşmiş, bəzi ədatlar isə həmişə müvafiq hal şəkilçisindən sonra işlənmişdir (Korkina, Kharitonov, D'yachkovskiy, Ivanov, Sleptsov, Petrov, 1982).

Müasir türk dillərində modal sözlər

Modallıq həm yerli, həm də xarici dilçilikdə son dövrlərdə aparılan əsərlərdə ən çox müzakirə olunan mövzulardan biridir. Azərbaycan türkcəsində modal sözlər qrammatik kateqoriya kimi ayrılır. Modal sözlər köməkçi sözlər içərisində yarımbaşlıq altında verilir. Türkiyə türkcəsində belə bir qrammatik kateqoriya yoxdur. Araşdırmamız nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, “modal sözlərin Azərbaycan qrammatikalarında çox təfərrüatı ilə izah edildiyi və mənalarına görə 7, quruluşuna görə 2, istifadəsinə görə 2, mənşəyinə görə 3 başlıq altında təsnif edildiyi müəyyən edilmişdir” (İpek, 2019, s. 87).

Türkologiyanın və daha geniş desək, şərqşünaslığın bir qolu kimi uyğurşünaslığa münasibətdə modallıq sintaktik tədqiqatlar kontekstində öyrənilir. Modallıq kateqoriyasının tədqiqi türk dilçiliyinin aktual vəzifəsi kimi qəbul edilməlidir. Mövcud tədqiqatlar digər dil ənənələrinin müəyyən təsirinin izlərini daşıyır və fraqmentdir. “Türk dillərində müxtəlif modallıq mənalarını ifadə etmək üçün çoxlu vasitələr mövcuddur. Maraqlıdır ki, türk dillərinin qrammatikalarında çox vaxt onların ifadə üsullarına toxunulmur” (Serebrennikov, Hacıyeva, 2002, s. 274)

Alınma sözlər qazax dilində danışmaq dilində işlənsə də, modal sözlərə bu xüsusiyyət aid edilmir. Eyni zamanda, yakut dilində 24 ümumi semantik qrupa və 8 fərdi modal formaları daxildir və bunların hamısı zərflər sırasına daxildir. Ümumilikdə qazax dilində modal sözlərin quruluşu, tərkibi və s. yakut dili ilə müqayisədə dil xüsusiyyətləri xüsusilə fərqlənir (Korkina et al., 1982, s. 460)

Türkologiyada modal mənaların ifadə üsulları ümumiyyətlə üç qrupa bölünür. Birinci qrupa predikatın tərkibinə daxil olan vasitələr daxildir. İkinci qrup cümlənin modal növlərinin müəyyən edilməsində bu və ya digər dərəcədə istifadə olunan vasitələrdən ibarətdir. “Üçüncü qrup modal münasibətləri ifadə vasitələrinə adətən giriş sözü, giriş cümləsi və müraciət adlanan cümlənin xüsusi üzvləri daxildir” (Zakiyev, 1963, s. 54).

Türk dialektlərindəki modal sözlərin türk qrammatikalarında mənalarına görə təsnifatı tamamilə eyni deyil. Məsələn, qazax türkcəsində mənasına görə modal sözlər gələcəyi bildirən modal sözlər, zərurət bildirən modal sözlər, danışanın cümlədəki xəbəri dəstəklədiyini və ya xəbərin doğru olduğunu bildirən modal sözlər, xəbər kimi ifadə olunan modal sözlər, təsdiq bildirən modal sözlər, inam bildirən modal sözlər, istək bildirən modal sözlər, şübhə bildirən modal sözlər və hissləri bildirən modal sözlər 9 hissəyə bölünür (Biray, 2009, s. 345-352);

Azərbaycan türkcəsində təsdiq bildirən modal sözlər, şübhə və mümkünlük bildirən modal sözlər, müqayisə və bənzətmə bildirən modal sözlər, ümumiləşdirmə və nəticə bildirən modal sözlər, fikrin mənbəyini bildirən modal sözlər, sıra və ardıcılığı bildirən modal sözlər olmaqla 7 hissəyə bölünür (İpek, 2019, s. 81).

Nəticə

Ədatlar və modal sözlər köməkçi nitq hissələri kimi danışmada tez-tez istifadə olunur: mətndə ümumiyyətlə sözlərin ümumi sayının 25 %-ni təşkil edir. Köməkçi nitq hissələri obyektlərin, hərəkətlərin və ya işarələrin adını çəkməyən, yalnız onlar arasındakı əlaqələri ifadə edən sözlərdir. Ədatlar və modal sözlər köməkçi nitq hissələri qisminə müstəqil sözlərə xidmət edir, onların bir-biri ilə ifadə və cümlələrin bir hissəsi kimi əlaqə yaratmasına kömək edir. Digər dillərdə olduğu kimi türk dillərində də ədatların və modal sözlərin araşdırılması mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Nəticə olaraq qeyd edək ki, türk dili zəngin və mürəkkəb bir tarixə malikdir. Əski türkcədən tutmuş Orxon yazılarına qədər türk dili əsrlər boyu uyğunlaşaraq, təkamül etmişdir. Bu gün ölkəmizdə və dünyada milyonlarla insanın doğma dili olan türk dili çiçəklənməyə və inkişaf etməyə davam edir. Elm və texnikanın sürətli inkişafı dil, ədəbiyyat və tərcüməşünaslıq sahəsinə də birbaşa təsir göstərir. Müasir türk dilləri arasında fəaliyyətlərinin bütün səviyyələrində olan fərqlər, ilk növbədə, onların hər birinin uzun zaman ərzində müstəqil inkişaf yolu keçməsi, bu kontekstdə bir-birinin təsiri altında formalaşması ilə izah olunur. Müasir dövrdə türk dillərinin zənginləşməsində xarici və daxili amillər mühüm rol oynayır.

Ədəbiyyat

1. Abdullayev, Ə. (1958). *Köməkçi nitq hissələri*. ADU-nun nəşri.
2. Biray, N. (2009). Qazax türkcəsində modal söz (doqquzuncu növ söz?). *Türkşünaslıq*, 4(3), 338-361.
3. Əliyeva, G. (2013). *Türk dillərinin müqayisəli qrammatikası*. Proqram. Bakı Slavyan Universitet.
4. İpək, B. (2019). Modal sözlər və onların Azərbaycan türkcəsində mənalarına görə xüsusiyyətləri. *Fırat Universiteti Sosial Elmlər Jurnalı*, 29(2), 81-88.
<https://doi.org/10.18069/firatsbed.529743>
5. Kaşğari, M. (2006). *Divanü lüğat-it-türk*. Dörd cildə. I cild. Ozan.
6. Quliyeva, R. (2009). Bəzi sözlərin nitq hissələri içərisində mövqeyinə dair. *Bakı Universitetinin Xəbərləri, Humanitar elmlər seriyası*, 1, 32-39.
7. Molqajdar, K. (2011). Türk dillərində modal sözlər. *Qazax Milli Universitetinin bülleteni, Şərşünaslıq seriyası*, 1(54), 2, 76-80.
8. *Müasir Azərbaycan dili. Ədat*. Ümumi məlumat. (2025)
<https://obastan.com/kitabxana/muasir-azerbaycan-dili-morfologiya/edat>
9. Primbetov, T. T., Axmetova, A. A. (2015). Qazax dilində kəsişmələrin morfoloji eyniliyi və leksik-qrammatik mənası. *Qaraqanda Universitetinin bülleteni, "Filologiya" seriyası*, 4(80), 11-16.
10. Serebrennikov, B. A., Hacıyeva, N. Z. (2002). *Türk dillərinin müqayisəli tarixi qrammatikası*. "Səda" nəşriyyatı.
11. Zeynalov, F. (1965). *Müasir türk dillərində ədat və modal sözlər*. ADU mətbəəsi.
12. Korkina, Ye. I., Kharitonov, L. N., D'yachkovskiy, N. D., Ivanov, S. A., Sleptsov, & P. A., Petrov, N. E. (1982). *Grammatika sovremennogo yakutskogo literaturnogo yazıka*. Nauka.
13. Sanders, J., & Spooren, W. (1997). *Erspective, Subjectivity, and Modality from a Cognitive Linguistic Point of View, Discourse and Perspective in Cognitive Linguistics* (Ed. Wolf-Andreas Liebert, Gisele Redeker, Linda Waugh).
14. Zakiyev, M. Z. (1963). *Sintaksicheskiye struktury tatarskogo yazıka*. Izd-vo Kazanskogo universiteta.

Daxil oldu: 29.11.2024

Baxışa göndərildi: 08.01.2025

Təsdiq edildi: 01.02.2025

Çap olundu: 22.02.2025